

УДК 81'37

ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В МЕТОДИЧНОМУ ВИМІРІ

Романова Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

Стаття присвячена проблемам аналізу емотивної лексики німецької мови в руслі лінгвокогнітивного підходу, обґрунтовуються основні поняття когнітивної лінгвістики та методи її дослідження.

Ключові слова: емоції, емотивна лексика, лінгвокогнітивний підхід, концепт, лінгвістика, образ, мислення.

Постановка проблеми. Емоційна сфера сучасного суспільства відбивається в питомих і запозичених мовних одиницях, відомих у лінгвістичній літературі як емотивні слова. Ці лексеми привертали до себе увагу ще в античні часи (Аристотель, Цицерон, М. Т. Варрон Реатинський). Щоправда, їх вивчення було підпорядковане філософським концепціям авторів, які вважали, що емоції за своєю сутністю явище погане. Домінування розуму заперечувало психологію емоцій та підвищувало єдність мови й мислення [4, с. 10–11]. Звичайно, тут не йдеться про формування міждисциплінарної науки – когнітивна лінгвістика. Це – новий напрям в європейському мовознавстві, дотичний до традиційної вітчизняної семантики [5, с. 293]. Етапи становлення й розвитку когнітивної лінгвістики показують, що утворення нового приводить не лише до формування інших проблем, понять, а й до докорінної перебудови наукової логіки базових дисциплін. Як відомо, когнітивна наука сфокусована на людському мисленні й супроводжуваних його процесах сприймання, розуміння, запам'ятовування, отож тепер лінгвістичне розглядається як продукт мисленнєвого розвитку людини й суспільства. Важливим є й те, що з метою пояснення онтогенезу психічних процесів до лінгвістики було введено нові категорії, за змістом когнітивні, а не лінгвістичні – *ментальний простір, концептуалізація, категоризація, когнітивна модель, концептуальна картина світу, образ світу, концептосфера*, різні формати знань – *концепти, гештальти, поняття, схеми дій і поведінки, сценарії, скрипти, фрейми* тощо. Все це знімало антагонізм мисленнєвого й лінгвістичного, внутрішнього й зовнішнього [2, с. 288–289]. При цьому зберігається основна функція мови – номінативна. А лінгвістичне водночас розглядається і як регулятор когнітивних процесів. Звісно, когнітивні процеси не є чимось незалежним від мовних чинників: це лінгвокогнітивні операції, які включають сукупність дій, спрямованих на формування словесних образів, та лінгвокогнітивних процедур, що супроводжують названі операції на різних етапах формування образів [1, с. 135]. Щодо лінгвістики, вона починає аналізувати фонологічні, морфологічні, лексико-семантичні, граматичні й інші структури й предметно-логічні зв'язки, використовуючи когнітивні дані. Це особливо яскраво виявилось у лексичній семантиці, яка основну увагу в поясненні розвитку лексики приділяє еволюції колективної мовної свідомості, зміні уявлень етносу про світ і себе в ньому [12, с. 4]. Процес зливання, об'єднання в од-

ному когнітивного й лінгвістичного, намагання «раціоналізувати» мовознавство та «лінгволізувати» когнівістику призводив не тільки до появи спільних об'єктів, але й ототожнювання предметів досліджень. Нерідко таке становище зберігається і досі [11, с. 295–297].

Концепт як операційна одиниця наукового інструментарію когнітивної лінгвістики немає однозначно витлумачення, що простежується в його численних класифікаціях. Виокремлюють національні й універсальні концепти (О. Гуревич), пізнавальні й художні (В. Маслова), індивідуально-авторські й інваріантно-соціальні (О. Залевська), мовні й мовленнєві (І. Богін), наукові й буденні (Л. Черненко), предметні й події та якісні тощо [6, с. 298–299]. Є й інша типологія концептів, у підвалинах якої лежать ознаки структурно-змістового характеру. За структурою концепти поділяють на когнітивні, культурні, лінгвокогнітивні й лінгвокультурні, за змістом – на параметричні й непараметричні відповідно. При цьому непараметричні концепти кваліфікують як регулятивні й нерегулятивні. Нерегулятивні концепти, в свою чергу, мають кілька різновидів: універсальні (загальнолюдські), етноспецифічні, соціоспецифічні, індивідуальні. Критерієм поділу концептів може бути й ознака трансляції – перехід концепту в процесі спілкування від одного індивіда до іншого і від однієї культури до іншої. Формально, виокремлюють активну й пасивну трансляцію концептів, зміст яких інтерпретують як модифікований та немодифікований, переведений та непереведений в інші форми. Найактивнішими трансляційними концептами вважають архетипові концепти, в основі яких убачають систему установок і поведінкових реакцій [9, с. 71–74].

Хоч би які типи концептів не виокремлювали, будь який з них має базовий шар. Базовий шар завжди являє собою певний чуттєвий образ. Цей образ – одиниця універсального предметного коду (М. І. Жінкін, І. М. Горелов, З. Д. Попова, І. А. Стернін), який кодує даний концепт для мисленнєвих операцій, тому його називають кодуєчим. Якщо концепт відображає конкретні чуттєві відчуття й уявлення, він еквівалентний базовому шару. Тут ідеться про примітивну свідомість індивідів чи дитячу свідомість. У більш складних концептах додаткові когнітивні ознаки нашаровуються на базовий шар. Ознак може бути багато, вони можуть утворювати відносно автономні концептуальні (когнітивні) шари й нашаровуватись за схемою від більш конкретного шару до більш абстрактного. Сукупність базового шару, додаткових когнітивних ознак і когнітивних шарів (результат когніції) складають *обсяг* концепту. Звідси й три типи моделей концептів – однорівневі, багаторівневі й сегментні концепти. *Однорівневі* концепти містять лише чуттєве ядро чи базовий шар. Для *багаторівневих* концептів характерні кілька когнітивних шарів, які кваліфікуються за рівнем абстрагування й послідовністю нашаровування на базовий шар. Стосовно *сегментних* концептів, то вони мають у своїй структурі базовий чуттєвий шар, оточений кількома сегментами, рівноправними за ступенем абстракції [13, с. 13–14]. Отже, концепт має польову будову, чие змістове наповнення в цілому пов'язане із загальним розвитком індивіда й віком. Окрім того, концепт включає якість інтелектуальної й практичної діяльності, «критичність мислення (усвідомлений контроль за ходом інтелектуальної діяльності людини, показник збереження і сили особистісно-мотиваційної сфери та її впливу на мислення» [15, с. 309], готов-

ність здорової людини сприймати стимули довкілля, аналізувати, відбирати, усвідомлювати, категоризувати цю інформацію й надавати їй сенсу [7, с. 92].

Під *концептом* у нашій студії розуміємо лінгвокогнітивне утворення, релевантне знанням і досвіду індивіда про певний об'єкт і його зв'язки в навколишньому світі.

Доведено, що концепти емоцій мають різний характер вербалізації: назва, опис, вираження. Стверджується, що номінація при аналізі емоційної концептосфери є найбільш інформативною, оскільки служить способом породження, розвитку й збереження смислів [3 с. 10]. Ми погоджуємося з тими вченими, котрі вважають, що емотивна номінація має свою специфіку. Специфіка полягає в називанні основних емоційних станів і залежить від характеру номінативних процесів, який базується на мовних знаках первинної і вторинної номінації. *Первинна* номінація не виражає самої емоції або її комплекси, вона лише ідентифікує, диференціює і фіксує факт існування такої емоції на відміну від інших емоційних станів – почуттєвий тон, настрій, пристрасть. Названі стани тісно взаємодіють із низкою психічних процесів, у тому числі відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, почуття, увага, воля [16, с. 141]. Підґрунтям *вторинної* номінації є ситуація, яка зумовила появу емоції. Тут назва емоції наближається до її вираження. Мовні тропи, які використовуються при непрямій номінації, належать до образних засобів мови. Отож вторинну назву емоції можна розглядати як плід індивідуальної творчості. Інакше кажучи, перед нами образ емоції, а не саме емоційне явище [4, с. 24, 33–37].

Формування словесного образу емоції пов'язане з освоєнням оточуючого світу, історико-культурною епохою, типами мовної (художньої) свідомості й видами (поетичного) мислення [1, с. 11]. У цьому контексті концепти емоцій викристалізуються в надрах психічного (первинна номінація) й лінгвокультурологічного (вторинна номінація), являють собою стабілізацію предметно-логічних сем і формування типових видів їхніх відношень у рамках емотивного слова (первинна номінація) й модифікацію або трансформацію семантичної структури базових мовних одиниць, межею яких є емотивне поняття (одиничний денотат) й оцінка відповідно (вторинна номінація) [4, с. 175–177, 227–228].

Оскільки назви емоцій в більшості сучасних європейських мов і в тому числі німецької мови є результатом вторинної номінації [18, с. 14–18], можна стверджувати, що вивчення семантики мовних одиниць у словесній тканині міфів і фольклору дає змогу реконструювати первісні образи назв базових негативних і позитивних емоцій. Негативні емоції, за К. Е. Ізардом, пов'язані з горем, гнівом, відразою, презирством, страхом, позитивні емоції – з інтересом, радістю, подивом, соромом, провинною. За таких обставин процедура аналізу назв емоцій передбачатиме такі основні етапи [1, с. 145–167]: 1) доконцептуальний – визначення розглядуваних слів за тлумачними, історичними, етимологічними словниками; 2) концептуальний – окреслення семантичного простору даних слів на основі міфологічних, фольклорних і художніх чи інших літературних текстів; 3) післяконцептуальний – зіставлення отриманих різновидів концептів слів, виокремлення в їхній семантичній структурі універсального, варіативного, специфічного, національно-культурного й індивідуально-авторського, побудова семантичних моделей слів, порівняння одержаних результатів із результатами інших дослідницьких підходів.

З висловлених позицій розглянемо назву емоції *Wut* «гнів».

За словниковими дефініціями *gniv* – це інтенсивний вияв невдоволення, роздратування. Первісно, тобто в давньо-, середньовісній німецькій період розвитку, лексема вживалась на позначення психічного розладу (*безумство*), потім позначала ступінь вияву психічного стану (негативний сенс), і, зрештою, в переносному значенні вказувала на мертвих істот [21, с. 1108; 23, с. 1064].

Етимологія слова *Wut* (IX ст.) зводиться до значення ‘голос, спів’ і тлумачиться як похідна від германського атрибута **wōda* одержимий, схвилюваний. Спорідненими вважаються латинський іменник ч.р. / ж.р. *vātēs* споглядач, співак, давньоірський іменник ч.р. *fáith, fáid* поет, індоевропейський предикат **wat-* дути, роздувати, в переносному значенні – надихати. Сюди відносять і германський теонім *Wotan* Одін (букв. ‘той, що надихає’) [22, с. 900]. Узагальнено, семантика *gniv* пройшла шлях від фізичної / психічної дії до якісної ознаки, морально-психічного напруження, форми вияву емоційного стану й біофізичної межі.

За сюжетами міфів «Старшої Едди» *gniv* характеризує передусім поведінку сина головного германського божества Одіна – бога Тора, Змія-чудовиська Йормунгарда (букв. ‘велетенська палиця’), який мешкає в океанських водах і є опорою землі, людей, над якими публічно насміхаються, дисів – жінок-воїнів у ході битви. Отже, емоційний стан гніву визначається поведінковим компонентом. Поведінковий компонент акумулює в собі оцінку дії, а не самого об’єкта. Емоція гніву, таким чином, психологічна за формою й соціальна за змістом. Враховуючи первісну семантику слова Тор, яка була пов’язана з грозою, вірніше з дощем, тобто водою [19, с. 147–153], можна констатувати, що в основі образу WUT уособлено функції названого божества.

Водночас у «Молодшій Едді» *gniv* ототожнюється із негодою в Ніфльгеймі, ризами інеїстих велетнів, батька Зими, бога-аса Локі, зовнішністю велетині Гель, настромом гірського велетня Фрейра та муляра, котрий зобов’язався за короткий термін – одну зиму – побудувати стіни навколо Мідгарда, способом смерті, поведінкою коня Свадільфарі, поглядом бога Тора, невмінням Тора розв’язати торбину, бажанням перевершити суперника, зростом Тора, ходом поєдинку між Тором і бабою (старістю), реакцією на правдиві слова, обсягом фізичних сил Тора, духом велетня Гюміра, інтенсивністю рухів Змія, фізичним болем Тора, діями велетині Гюрроккін, температурою взимку (Фімбульветр), характеристикою бою між Фрейром і Суртом. Як бачимо, гнів осмислюється крізь призму космічних процесів, сталі психічні властивості представників різних світів, мінливості природних закономірностей, генетичної патології, психічного стану душевної орієнтованості конкретного індивіда й роду занять, якості біофізичної межі, сукупності девіантних дій домашньої тварини, сенсорики, розуму, структури компонентів розвитку вольового процесу, просторових і часових параметрів, форми взаємодії організму з навколишнім середовищем, фізичного стану організму, іншого мислення, кінесики, основних елементів у структурі діяльності, низької термальності докільця та предметної ситуації. Простежується чітка відмінність між гомогенним змістом концепту WUT у «Старшій Едді» й гетерогенним змістом у «Молодшій Едді». Шлях від функцій бога до процесів, станів, дій, структури, форми, (якісної) характеристики – це шлях від **міфологічного**

мислення до **раціонального**. Власне функції були різними, але поєднувалися, врівноважувалися в одній особі бога. Розум же надав функціям значення головного способу діяльності, форми поведінки індивіда, психологічного функціонування людини в соціумі. Саме розмаїття взаємодії людини з реальністю та образне її осмислення і призводить до семантичного зсуву в значеннях компонентів концепту WUT. Маємо так звану ієрархію концептів: вихідний або первісний та похідний або вторинний. Послідовність розгляду едичних сюжетів із поняттям *гніву* не означає порядку виникнення та зникнення ознак, характеристик цього емоційного стану. Вони співіснують, взаємодіють, транслюються.

Якщо в міфах образ емоції гніву оформлюється за допомогою різних метафор (метафор-ототожнень, метафор-уподібнень) і метонімії (синекдоха), то у фольклорі, зокрема пареміях, відбувається перехід до реально сказаного слова, як наприклад: *In der Wut tut niemand gut* Гедзь укусив (букв. У гніві ніхто не чинить розумно) [20, с. 339]. У наведеному прислів'ї *Wut* вживається з означеним артиклем, що вказує на участь у семантичній класифікації іменників, належність до певного граматичного роду (ж. р.), відоме співрозмовникам явище, однозначність певної ситуації. При аналізі словесного поетичного образу виокремлюють дві частини, які умовно називають «права» й «ліва» частини. Права частина містить компоненти (номінативні одиниці), з якими порівнюються відповідні компоненти лівої частини. Йдеться про об'єктно-об'єктну структуру названого образу [1, с. 21]. В нашому випадку об'єкт правої частини позначений прислівником образу дії *gut* добре, лівої частини – іменником *Wut* гнів. Порівняння ознак дії й емоційного стану свідчить про новий вид мислення – раціональний. Шляхом такого мислення формується словесний предметно-логічний образ, який відзначається глибиною змісту: актуалізується негативна оцінка емоційного стану й діяльності будь-якої живої розумної істоти. З точки зору психології ступінь інтегрованості емоційного в раціональне в аналізованому слові – асиметричний: зовнішні норми поведінки не еквівалентні внутрішнім, бо «вольовий і інтелектуальний контроль особи над собою і своїми діями» знижений [16, с. 37]. Отож структура концепту WUT – складна й багатощарова: чуттєве ядро сформоване на основі фізичних дій першоелементу світобудови – воді, когнітивні ознаки – на функціях германського божества Тора, когнітивні шари – на оцінці емоційного й раціонального. Оскільки WUT концептуалізується як холодна субстанція в Хаосі, поведінка холоднокровних, характер найхолоднішої пори року, вимір холодним часом, низька температура повітря взимку, можна з певним застереженням стверджувати, що цей концепт містить холоднокровність, стрижневу маскуліність, яка зовнішньо співіснує з фемініністю.

Зрозуміло, що досліджуваний концепт не досягає абсолютно вичерпного вираження, оскільки є наслідком пізнання передусім германського й німецького етносів, закарбованого вербально в словниковій, міфологічній й почасти фольклорній царинах.

У когнітивній лінгвістиці використовуються й інші методи та методики: асоціативний експеримент [8, с. 301–304], моделювання [10, с. 309–311; 17, с. 67–71], реконструкція [14, с. 323–328] тощо.

Висновки. Підсумовуючи все зазначене, маємо наголосити на єдності раціонального й емоційного в свідомості та тому фактові, що будь-яка мовленнева діяль-

ність є емоціональна. Правильне розуміння й тлумачення складників у семантичній структурі емотивної лексики потребує подальших досліджень і не лише з когнітивної точки зору.

Список літератури

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд : [монографія] / Л. І. Белехова. – М. : Звездапад, 2004. – 376 с.
2. Белехова Л. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту / Л. Белехова // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IV. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – С. 288–292.
3. Бутенко Е. Ю. Концептуалізація поняття «страх» в німецькій і російській лінгвокультурах : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.20 «сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. Ю. Бутенко. – Тверь, 2006. – 18 с.
4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : [монографія] / М. В. Гамзюк. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
5. Гайдаєнко І. Наукові засади когнітивної лінгвістики / Ірина Гайдаєнко // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IV. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – С. 292–295.
6. Голобородько К. Когнітивна лінгвістика: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця / К. Голобородько // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IV. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – С. 295–300.
7. Дубравська Д. М. Основи психології : [навч. посібник] / Д. М. Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с.
8. Желязкова В. Визначення мовних концептів кольору методом асоціативного експерименту / В. Желязкова // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IX. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 301–304.
9. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику / [З. Д. Попова, И. А. Стернин, В. И. Карасик и др.]. – Вып. 4. – Севастополь : Рибэст, 2009. – С. 59–101.
10. Колесова А. Прототипові словотвірні моделі прикметників у віршованому мовленні американської поезії XIX–XX ст. / А. Колесова // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IX. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 309–312.
11. Мокра О. М. Лінгвістичні та когнітивні характеристики концепту ДОБРО в сучасній французькій мові / О. М. Мокра, В. І. Ткачев // Наукові записки : [зб. наук. статей]. – Вип. 11. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2009. – С. 294–298.
12. Никифорова Е. Б. Семантическая эволюция лексической системы русского языка: тенденции, векторы, механизмы : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «русский язык» / Е. Б. Никифорова. – Волгоград, 2008. – 48 с.
13. Попова З. Д. Полевая модель концепта / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Введение в когнитивную лингвистику / [З. Д. Попова, И. А. Стернин, В. И. Карасик и др.]. – Вып. 4. – Севастополь : Рибэст, 2009. – С. 12–43.
14. Пруткая Н. Бинарный диахронический концепт «ЧИСТЫЕ / НЕЧИСТЫЕ ЖИВОТНЫЕ» в концептуальной и языковой картинах мира восточных славян / Н. Пруткая // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. IX. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 323–328.
15. Психологія : [підручник] / [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
16. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.
17. Савельєва Л. С. Значення статусу когнітивної ознаки для встановлення меж і структури семантичного поля / Л. С. Савельєва // Наукові праці : [науково-методичний журнал]. – Вип. 125, Т. 138. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 67–72.
18. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / П. О. Селігей. – К., 2001. – 20 с.

19. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоевропейських мов : [монографія] / Валентин Григорович Таранець. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
20. Beyer H. Sprichwörterlexikon / H. Beyer, A. Beyer. – М. : Высшая школа, 1989. – 392 с.
21. Duden : in 12 Bd. Das Bedeutungswörterbuch / [Hrsg. Dudenredaktion]. – Mannheim : Dudenverl, 2010. – Bd. 10. – 1151 S.
22. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / F. Kluge. – Berlin : WdG, 1999. – 921, [3] S.
23. Paul H. Deutsches Wörterbuch / H. Paul. – Tübingen : M. Niemeyer Verl., 1992. – 1130 S.

Романова Н. В. Эмотивная лексика немецкого языка в методическом измерении / Н. В. Романова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 151–157.

Статья посвящена проблемам анализа эмотивной лексики немецкого языка в русле лингвокогнитивного подхода, обосновываются основные понятия когнитивной лингвистики и методы ее исследования.

Ключевые слова: эмоции, эмотивная лексика, лингвокогнитивный подход, концепт, лингвистика, образ, мышление.

Romanova N. Emotive vocabulary of german in the methodical measure / N. Romanova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 151–157.

The article is devoted to the analysis of emotive vocabulary of the German language from a cognitive perspective, justified the basic concepts of cognitive linguistics and methods of their research.

Key words: emotions, emotive vocabulary, cognitive perspective, concept, linguistics, image, thinking.

Поступила в редакцию 11.10.2012 г.